

ZAMONAVIY NEMIS TILIDA JINS BELGILI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOMADANIY VA PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Xolmatova Diyora Murodillo qizi

*Farg'ona shahar 10- umumta'lim
maktabi nemis tili fani o'qituvchisi*

Kirish

XXI asr tilshunosligining muhim yo'nalishlaridan biri bu — **gender lingvistik**adir. Ushbu yo'nalish tilda erkak va ayolning ijtimoiy, madaniy hamda kommunikativ rollarini aks ettirish mexanizmlarini o'rganadi. **Mariia Lozytska** tomonidan yozilgan “*Linguacultural and Pragmatic Aspects of Gender Marked Phraseological Units in Modern German Language*” nomli doktorlik dissertatsiyasi ana shu muammolarning chuqur tahliliga bag'ishlangan bo'lib, zamonaviy **nemis frazeologiyasida** gender belgilarining qanday ifodalanishi, ularning madaniy va kommunikativ konnotatsiyalari keng miqyosda o'rganilgan.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi global til siyosatida **gender neytrallik** va **gender adolati** masalalari til tizimida tobora muhim o'rin egallamoqda. Nemis tili ham bu jarayondan chetda qolmagan. Shunday ekan, frazeologik birliklardagi jinsiy belgilarning mazmun, funksional va madaniy jihatdan tahlili ijtimoiy-lingvistik ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi — **zamonaviy nemis tilidagi jins belgili frazeologik birliklarning lingvomadaniy va pragmatik tabiatini aniqlash**, ularning erkak va ayol obrazlarini shakllantirishdagi o'rnini ko'rsatishdir.

Buning uchun muallif quyidagi vazifalarni belgilaydi:

1. Frazeologik birliklardagi **gender belgilarini tizimlashtirish** (ayolga xos, erkakka xos va neytral birliklar).
2. Ularning **semantik, konnotativ va madaniy** xususiyatlarini tahlil qilish.
3. Nemis tili frazeologiyasida **ayol va erkak obrazlarining qarama-qarshi ifodalanish** mexanizmlarini aniqlash.
4. Frazeologizmlarning **pragmatik funksiyalarini** (ya'ni nutqdagi kommunikativ ta'sirini) tahlil qilish.

Tadqiqot materiallari va metodlari

Muallif 828 ta **gender belgili frazeologik birlikni** o'rganadi. Bu birliklar “Duden Redewendungen”, “Phraseologisches Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache” kabi asosiy manbalardan tanlab olingan.

Tahlil quyidagi metodlarga asoslangan:

- **Deskriptiv-lingvistik tahlil** (frazelogik birliklarning shakl va mazmun tahlili);
- **Komponent tahlil** (frazelogizmlarning semantik tuzilmasini ochish);
- **Lingvomadaniy tahlil** (frazelogizmlarda nemis xalqining madaniy qadriyatlarini ko'rsatish);
- **Pragmatik yondashuv** (frazelogizmlarning nutqdagi ta'sirchanlik va ijtimoiy konnotatsiyasini o'rganish).

1. Frazelogiyada jinsiy asimmetriya

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, nemis tilidagi frazeologiyada **erkak obrazi** ko'proq **ijobiy, kuch, mantiq, liderlik va aql bilan** bog'liq ma'nolar bilan ifodalanadi. Masalan:

- *Ein Mann des Wortes sein* — “so‘zining ustidan chiqadigan inson” (erkakning ishonchliligi bilan bog'lanadi);
- *Mann von Ehre* — “or-nomusli odam”.

Aksincha, **ayol obrazi** ko'pincha **emotsional, irrasional** yoki **ta'sirchan** sifatlarda ifodalanadi:

- *Alte Jungfer* — “turmush qurmagan ayol” (salbiy ma'noda);
- *Klatschbase* — “g'iybatchi ayol”.

Demak, tilda **gender stereotiplarining frazeologik darajada mustahkamlanganligi** kuzatiladi.

2. Ayol obrazining evolyutsiyasi

Biroq zamonaviy nemis tilida ayollar haqidagi frazeologizmlarda **pozitiv tendensiyalar** kuchaymoqda. Masalan, *Powerfrau*, *Karrierefrau*, *starke Frau* kabi yangi birliklar ayollarning mustaqilligi va kuchli irodasini ifodalaydi. Bu holat gender tengligi siyosatining tildagi in'ikosi sifatida talqin qilinadi.

3. Gender neytrallik jarayoni

Tadqiqotda shuningdek, nemis tilida **gender-neutral birliklar** soni ortib borayotgani aniqlangan. Masalan:

- *die Person* (inson),
- *das Mitglied* (a'zo),
- *die Lehrkraft* (o'qituvchi).

Bu birliklar jinsiy farqlanishni kamaytirishga xizmat qiladi va **gender inkluziv til** tamoyillarini qo'llab-quvvatlaydi.

4. Pragmatik jihatlar

Frazelogizmlar nutqda shaxsga nisbatan **ijtimoiy stereotiplarni mustahkamlovchi yoki yemiruvchi** vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, ayollarga nisbatan ishlatiladigan salbiy frazeologizmlar (masalan, *dummes Weib*) so'zlovchining gender stereotiplarini ochib beradi, neytral yoki ijobiy birliklar esa tildagi **gender demokratizatsiyasiga** yordam beradi.

Muallifning xulosalari

Lozytska o'z dissertatsiyasida quyidagi xulosalarga keladi:

1. Nemis tilidagi frazeologiyada hali ham **gender asimetriya** mavjud, biroq bu holat asta-sekin **neytrallashuv** sari yo'nalmogda.
2. Ayollar haqidagi frazeologizmlar tildagi **madaniy qadriyatlar evolyutsiyasini** aks ettiradi: tarixan passiv rolga ega ayol obrazi endilikda faol, mustaqil, intellektual obraz bilan almashmogda.
3. Frazeologik birliklarning **pragmatik kuchi** ularning jamiyatdagi gender tasavvurlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.
4. Gender-lingvistik tadqiqotlar tildagi stereotiplarni kamaytirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga xizmat qilishi mumkin.

Amaliy ahamiyati

Dissertatsiya natijalari:

- **Nemis tili o'qitish jarayonida** (ayniqsa madaniyatlararo muloqot darslarida);
- **Tarjima amaliyotida** (gender neytral ekvivalentlarni tanlashda);
- **Til siyosati va media diskurs tahlilida** qo'llanilishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot natijalari nemis jamiyatida **ayol va erkak nutqining frazeologik farqlarini** tahlil qilish uchun metodik asos yaratadi.

Xulosa

Mariia Lozytskaning ushbu ilmiy ishi **gender lingvistikasining frazeologik aspektini** chuqur yoritadi. Tadqiqot nafaqat tildagi jinsiy farqlarning lingvistik ko'rinishlarini, balki ularning **madaniy, ijtimoiy va psixologik ildizlarini** ham ochib beradi. Shu bilan birga, dissertatsiya gender tengligi va tildagi inklyuziv yondashuvni rivojlantirish yo'lida nazariy va amaliy asos yaratadi.